

Relvastatud Võitluse Liit kirjutas end kolme tegutsemisaastaga metsavendluse ajalukku

Vasakult Viktor Rumjantsev, Helmut Valdma ja kaks Konuvere küla poissi. Ilmselt 1946. aasta lõpu poole.

Fotod: okupatsioonimuuseumi kogust

Martin Andreller,
metsavendluse uurija

Detsembri viimasel päeval jõuab kätte jällegi üks kurb tähtpäev. Üle-eestiliseks vastu-panuorganisatsiooniks pürginud ja Rapla maakonnas Vigala vallas loodud Relvastatud Võitluse Liidu (RVL) keskust tabas esimene tõsine tagasilöök – Põrgupõhja punkrit rünnati (31. detsember 1947).

Erinevates uurimustes ja artiklites on teemat puudutatud, kuid põhjalikuma käsitluse avaldamine seisab siiski alles ees. Alljärgnev on ülevaade metsavendade organisatsiooni tuumiku käekäigust, selle loomisest kuni hävi(ta)miseni.

Võib öelda, et RVL loodi 1946. aasta keskpaiku Vigala vallas. Võimalikud organisatoorsed ideed ilmselt eksisteerisid loojate peas juba varem. 1945. aasta sügisel fikseeriti julgeoleku aruandluses grupi metsavendade, eesotsas Endel Redlichi ja tema adjutandi Jüri Peetmanni legaliseerimine.

Värsketele legaliseeritutele anti ülesandeks juhendada teisi oma tuttavaid-varjajaid metsast välja tulema. Hakati aga ennast uuesti varjama ja loodi organisatsioon, mille laienemistegevust juhiti Konuvere ja Tiduvere küla lähiselt, Põrgupõhja punkrist.

Organisatsiooni aluseks oli korralik põhikiri, millega määratleti struktuur, alluvussuhted ning käsuliin. Alluvusskeem oli üpris lihtne, üldjuht > maakondade organisatsioonide juhid > vallaorganisatsioonide juhid > lihtliikmed.

Üldjuht andis põhikirjale vastavalt aru ainult Eesti Vabariigi seadusliku valitsuse ees, kuigi reaalseid kontakte eksiilvalitsusega Rootsis ei suudetud luua. Samuti koostati vallaorganisatsiooni juhi tarbeks juhend, milles määratleti allüksuse juhi võimupiirid ja kohustused.

Erinevad näpunäited ja juhised olid kirja pandud ka lihtliikmete tarbeks. Senini ei ole leitud maakonna juhi juhendit (ilmselt pole seda olemas olnudki) ja maakondade juhid lähtusid oma tegevuses kas otse keskusest saadud infost või siis samuti vallaorganisatsiooni juhi juhendist. Oma olemuselt sisaldas viimane tegelikult piisavalt näpunäiteid nii luureandmete kogumiseks kui ka organisatsiooni liikmete juhendamiseks.

Määratletud võimupiiride kohta tuleb kindlasti lisada, et organisatsiooni juurde kuulus eraldiseisev kolmeliikmeline julgeolekukohus, kes pidi arutama organisatsioonile ohtlikuks muutunud liikmete või vaenlaste süüasju. Julgeolekukohus ja ka üldjuht olid põhikirjaliselt alluvad ainult Eesti seaduslikule valitsusele. Kohtuliikmed nimetas ametisse üldjuht, kes andis neile

ka juhtumid arutada. Võimalikest kohtuotsustest pole seni informatsiooni leitud. Kaasaegsete ütluste kohaselt võidi kohtu otsusega surma mõista metsavend Hirmus Antsu grupist Heino Kaur. Julgeolekukohtuga hirmutamist kasutati ka liikmete värbamisel ja seda olukorras, kus inimene keeldus organisatsiooni liikmeks astumast. Enamikel juhtudel allkirjastati siis vaikimistöotus.

Kõige hoogsamalt laienes RVL 1947. aasta suvel ja sügisel, kui organisatsiooniga liitusid mitmed laia tutvusringkonda omavad inimesed. Vähene salastatus sai aga saatuslikuks. Kuigi üldiselt peetakse 31. detsembril 1947 toimunud Põrgupõhja hävitamises süüdlaseks Kalju Helit, kes langes vangi Koeru ebaõnnestunud pangaröövi käigus, võib praeguses uurimisfaasis öelda, et tegemist polnud siiski ainuüksi Heli poolt toime pandud reetmisega. Novembris ja detsembri alguses arreteeriti kaks metsavenda, kes teadsid Põrgupõhja punkri asukohta.

Isiklikult olen veendunud, et ühe päevaga (Kalju Heli arreteeriti 30. detsembril) ei oleks jõudnud julgeolek korraldada sellist laiaulatuslikku operatsiooni. Laiaulatuslik ja läbimõeldud see aga oli.

Pärast punkri hävitamist jäeti punkri ümbrus ja Konuvere küla jälgimise alla. Inimesed on kirjeldanud, et küla oli mõneks ajaks lausa suletud ja juurdepääsuteedel olid julgeolekupatrullid. Tundub, et

oodati veel kedagi punkrisse saabuvat. Küsimus jääb: keda nii pingsalt oodati?

Lahingus hukkusid Asta Jõesaar ja Jaan Roosi, Konuvere külas hukkus Oskar Marting. 1. jaanuari hommikul leiti läbiotsimise käigus Paekülas ühest talust Helmut Valdma. Tekkinud segaduses lasti Valdma maha.

Jaanuaris läks lahti üle-eestiline massiline RVLi liikmete arreteerimine. Ülekuulamistel saadud nimede alusel koostati arreteerimisnimekirju. Samal ajal suundusid RVL-i keskuse liikmed teise valla serva, Uhja küla lähiste metsa.

Seal oli ennast juba eelnevalt varjanud Mihkel Ellermaa koos oma naise ja naisevenna Aleksander Iilauga. Mihklil ja tema naisel sündis metsas punkris ka tütar Tiit.

Raske on öelda, kas kõik elasid koos ühes punkris või said RVL-i liikmed oma käsutusse Ellermaade vana punkri (uus valmis oktoobris 1947). Oma osa sinna suundumises oli ilmselt ka selles, et üks RVL-i liige, Valentin Rahe, oli pärit Uhja külast.

Pärast mõnekuulist varjajast suunduti edasi Soontagana piirkonda, Emmosse. Seal oli RVL-il ilmselt kaks tugipunkti seni arvatud ühe asemel. Nimelt on erinevatest märkmetest ja tunnistustest näha, et kõik RVL-iga seotud isikud ei kohtunud Soontagana omavahel, mis ühes laagris viibimise puhul on ilmselt võimatu. Materjalidest nähtub ka, et keskuse aktiivsemad liikmed (Endel Karell, Viktor Rumjantsev jt) pidasid kahe grupi vahel sidet.

Kirjutatud on teatavast mitteläbisaamisest Hirmus Antsu ja RVL-i meeste vahel. Siinkirjutaja arvates see siiski väga tõsiselt võetav ei ole. Kindlasti mõjutas Heino Kauri tapmine suhteid, aga nagu nähtub ilmselt Anette Redlichile kuulunud taskukalendris olevatest lühikestest märkmetest, plaaniti koos Antsu meestega näiteks Lihula vallutamist (arreteeritute vabastamist) ja koos ka jaanipäeva tähistada.

Kuna juba jaanipäeva tähistamise planeerimisel märgati Vistra talu juures ning külas liikumas julgeolekutöötajaid, otsustati sellest piirkonnast lahkuda. Siinkohal ulatas abistava käe Hirmus Ants, kes organiseeris ühe peatuspaiga kusagil Parasmaa küla lähedal. Sealt edasi hakati rajama punkrit Kesu rabasse. Ometigi tuli metsavendadel ka sealt ära kolida.

Jaan Iilaste noorem Põrgupõhja juures.

Oma osa oli kahtlemata Annus Peetmanni hukkamises 15. augustil ja samuti sellele eelnenud, 1. augustil toimunud intsidendis markorjajatega. Nimelt ema ja tütar, proua ja preili Valk, sattusid metsavendadele peale ning nad kirjutasid alla vaikimistöotustele. Samalaadne juhtum oli Soontaganal, Tarva külas ka August ja Albert Ladumanniga. Kesu Topilt suunduti edasi Vana-Vigala külje alla ja peagi hakati rajama talvepunkrit Läti küla lähiste Käntu metsa.

Septembris Vana-Vigala raudteejaamas toimunud raharöövi tulemusena sai julgeolekule selgeks, et RVL-i tuumik on kusagil läheduses. Agentide kasutamisega suudeti arreteerida paar organisatsiooni liiget ja 15. oktoobril 1948 rünnati punkrit. RVL-i liikmetel õnnestus vaenlastest lahti rebida.

Langenutena kaotati kaks meest: Mihkel Soosalu (sooritas haavatuna enesetapu) ja Eduard Mulk. Sealt edasi jaguneti uuesti kaheks. Endel Redlich koos Elsa Mesneri ja Arnold Laansooga suundus Kullamaa valda. Ülejäänud aga Pärnu-Jaagupi külje alla Ertsmale.

Keeruline on öelda, kas punker oli eelnevalt olemas ja kui – siis kellele see kuulus? Kohalikke ju seal punkris praktiliselt polnud. Ilmselt ehitati punker ikkagi kiirkorras oktoobri lõpus ja novembri algul.

Sinna suundunud metsavennad hoidsid jätkuvalt sidet eelpool mainitud Vistra talu elanikega. Olles silmades-kõrvadeks RVL-ile, oli Arnold Läänemägi sama ka julgeolekule. 1949. aasta veebruari keskel oli julgeolek tuvastanud RVL-i paiknemi-

se Pärnu-Jaagupi lähedal ja võttis piirkonnas toimuvad liikumised jälgimise alla. 27. veebruaril rünnati punkrit ja lahingu käigus langesid pea-aegu kõik punkris viibinud. Mihkel Ellermaa arreteeriti haavatuna, Jüri Reidla ja ilmselt ka August Jaakson suutsid välja murda. Endel Redlich sai surma arreteerimiskatsel sama aasta 29. juunil. Arnold Laansoo leiti surnuna 29. mail 1952. Elsa Mesner arreteeriti ja mõisteti vangi hoolimata oma agendiks olemisest. Endisi RVL-i liikmeid jälitati veel aastate pärast.

Organisatsioon oli sellega hävitatud. Kuigi liikmete arv ei küündinud tuhandeni (erinevate arhiivandmete põhjal arvas julgeolek suuruseks natukene üle 300 liikme), vaid oli pigem kusagil 500 ringis, võib öelda, et organisatsiooni tegevusega vaenlane arvestas. Oli ju 1958. aasta alguse seisuga julgeolekus arvel veel 196 vangistusest tagasi pöördunud organisatsiooni liiget. Napi tegutsemisaja kohta (1946 keskpaik kuni 1949 juuni) võib pidada suureks saavutuseks sellise vastupanuorganisatsiooni loomist.

Põhikiri, juhendid ja kõik muu viitavad sellele, et kui poleks toimunud niivõrd vara esimest kokkupõrget julgeolekuga, oleks võinud organisatsiooni saatus kujuneda ajutiselt teiseks ning ka liikmete arv oleks olnud kindlasti suurem. Lõpptulemus poleks aga ilmselt küll muutunud: vaevalt keegi organisatsiooni loojatest prognoosis tegevuse pikkuseks aastakümneid. Loodeti ikkagi mõne aasta pärast olla abiks Eesti iseseisvuse taastamisel koos lääneriikidega.

Martin Andreller on sündinud 23.12.1985 Vigala vallas, Rääski külas. Lõpetanud Tallinna Ülikooli Ajaloo Instituudi ja uurimisteemaks on metsavendlus pärast II maailmasõda, kitsamalt Relvastatud Võitluse Liit.